บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่ไทยได้เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับ 1 ในปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา แนวคิดพื้นฐานของการพยายามพัฒนาภาคอุตสาหกรรมให้เจริญเติบโต ด้วยการดึงเอาส่วนเกินของภาคเกษตรมาใช้ในการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม ซึ่งรวมถึงการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน (เช่น ถนน ท่าเรือ โรงงานผลิตไฟฟ้า) การสร้างความรู้และเทคโนโลยี การปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เพื่อเอื้อและรองรับการเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรม รวมทั้งการจัดระบบการศึกษาเพื่อคัดสรรคนจำนวนหนึ่งเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม คนทั่วไปซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่และดำรงชีวิตอยู่ในภาคเกษตรในชุมชนชนบท ถูกมองว่าเป็นเพียง "แรงงาน" เมื่อมีความต้องการแรงงานมากขึ้น ก็จะสามารถ "ดูดซับ" แรงงานจากภาคเกษตร เข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม หรือจากชนบทเข้าสู่เมือง ซึ่งในช่วงแรกของการพัฒนาอุตสาหกรรม ชุมชนชนบทถูกทำให้ตกอยู่ในภาวะชะงักงัน (stagnation) และมีผลให้รายได้ประชาชนในภาคเกษตรกรรมต่ำกว่าผู้ที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมมาก ช่องว่างของรายได้ของประชาชน ทั้งสองภาคนี้ห่างออกไปเรื่อย ๆ จนเมื่อการเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรมเริ่มเข้าสู่ภาวะของการเจริญเติบโตอย่างเต็มที่ ทำให้ภาคอุตสาหกรรมหรือภาคเมืองขยายตัว ค่าแรงงานมีแนวโน้มปรับตัวสูงขึ้น และเป็นพลังดึงดูดทำให้แรงงานในชนบทเคลื่อนย้ายเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม ทำให้ชุมชนชนบทเล็กลงเรื่อย ๆ (นภาภรณ์ หะวานนท์ และ พิสมัย รัตนโรจน์สกุล, 2548, น. 11)

การสร้างกลไกผนวกชุมชนเข้าสู่กระบวนการพัฒนาประเทศ ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของชุมชน ทำให้คนในชุมชนซึ่งเป็นผู้ผลิตได้รับผลตอบแทนจากการผลิตต่ำ โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ที่ทำงานในภาครัฐ หรือภาคอุตสาหกรรม ทำให้คนในชุมชนเริ่มมองว่าการทำงานในไร่นาเป็นงานที่ไม่มีคุณค่า และไม่ต้องการถ่ายทอดระบบความรู้ในเรื่องนี้ให้กับลูก แต่ต้องการให้ลูกไปทำงานนอกภาคเกษตรกรรม ความรู้ที่มากับกระบวนการสร้างความทันสมัยให้กับการผลิตในภาคเกษตรมีลักษณะเป็นส่วนเสี้ยว มุ่งเน้นที่การเพิ่มผลผลิต และทำให้คนมองเห็นแต่ส่วนดีของเทคโนโลยีใหม่ ๆ โดยปราศจากการให้ความรู้อย่างรอบด้านแก่ชุมชน เช่น การใช้ยาฆ่าแมลงอย่างไม่ถูกวิธีทำให้เป็นอันตรายทั้งกับผู้ผลิตและผู้บริโภค การใช้ปุ๋ยเคมีมากจนทำให้ดินเสื่อม การใช้เครื่องมือเครื่องจักรเพื่อทุ่นแรงมากจนทำให้ขาดการพึ่งพาอาศัยกันทางด้านแรงงาน คนมีชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่ การใช้เมล็ดพันธ์พืชที่มีการค้นคว้าใหม่ ๆ จากห้องทดลอง ทำให้คนมีการปลูกพันธุ์พืช

ชนิดเดียวกัน แทนการปลูกพันธุ์พืชพื้นเมืองซึ่งมีอยู่หลากหลายชนิด ซึ่งมีผลทำให้เมื่อเกิดโรคพืชหรือแมลงระบาดจะแพร่ขยายไปอย่างรวดเร็ว การปลูกข้าวได้ปีละ 2-3 ครั้งทำให้ไม่มีเวลาพักดิน ดินจึงเสื่อมโทรม เป็นต้น และคนรุ่นใหม่แปลกแยกจากความรู้ที่เคยสะสมมาในชุมชน ทำให้ภูมิปัญญาหรือความรู้ที่เคยมีมา ไม่ได้รับการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทำให้ชุมชนตกอยู่ในภาวะที่ต้องพึ่งพิงผู้อื่นในทางความรู้ คนมีความต้องการใช้เงินในการดำรงชีวิตมากขึ้น แต่ความพยายามเพิ่มรายได้ที่เป็นตัวเงิน ด้วยการเพิ่มผลผลิตและขยายการผลิตของคนในชุมชนทำให้ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป การปรับเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อบริโภคไปสู่การผลิตเพื่อการค้า ทำให้ชุมชนต้องมีการติดต่อสัมพันธ์กับคนและองค์กรทางสังคมที่อยู่นอกชุมชนในเรื่องต่าง ๆ มากขึ้นกว่าเดิม ทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันโดยชุมชนเป็นฝ่ายเสียเปรียบในการติดต่อสัมพันธ์กัน (นภาภรณ์ หะวานนท์ และ พิสมัย รัตนโรจน์สกุล, 2548, น. 13)

แนวทางหนึ่งที่อาจจะช่วยแก้ไขปัญหาก็คือ "การพึ่งตนเอง" เนื่องจากเศรษฐกิจในปัจจุบันนี้มีลักษณะของการเน้นความชำนาญเฉพาะอย่างมากเกินไป ทำให้เกิดการแตกแยกเป็นส่วน ๆ มีสภาพการของการที่ฝ่ายหนึ่งต้องพึ่งพิงอีกฝ่ายหนึ่งอย่างไม่เสมอภาค ทั้งนี้เพราะเศรษฐกิจแบบนี้วางอยู่บนพื้นฐานของการใช้หลักเหตุผลทางเศรษฐกิจ (economic rationality) แทนการวางอยู่บนพื้นฐานของหลักศีลธรรม การขาดความรัก ความเอื้ออาทร และความผูกพันอาจทำให้คนได้รับผลตอบแทนในระยะสั้น แต่ในระยะยาว จะก่อให้เกิดความวิบัติ ดังนั้นทางออกของชุมชนคือ การพยายามผลิตสิ่งที่ตนเองต้องการบริโภค หรือใช้สอย โดยอาศัยทรัพยากรที่อยู่ให้มากที่สุด ไม่ควรเน้นการผลิตเพื่อการค้า การแลกเปลี่ยนเน้นอยู่ในภาค (sector) เดียวกัน ซึ่งเป็นการสร้างเครือข่ายสัมพันธ์แบบแนวราบมากกว่าแนวดิ่ง การค้าหรือการแลกเปลี่ยนต้องมุ่งเน้นของที่จำเป็นพื้นฐาน หากจะซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยจะต้องทำเมื่อมีส่วนเกิน (surplus) ของผลผลิตแล้ว พื้นฐานของแนวคิดนี้เน้นว่า ชุมชนติดต่อสัมพันธ์กันบนพื้นฐานของสิ่งที่เรียกว่าบรรทัดฐานตามประเพณีของสังคม (normative) ไม่ใช่พันธะของความสัมพันธ์แบบสัญญา (contract) ทำให้คนในชุมชนมิได้นึกถึงเฉพาะเรื่องของกำไรขาดทุน หากแต่ให้นึกถึงเรื่องสวัสดิการของผู้อื่นด้วย (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2545, น. 177-178)

มูลเหตุจูงใจในการศึกษา

มูลเหตุจูงใจในการศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยต้นตุ้ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา สืบเนื่องจากสถานการณ์โดยภาพรวมของประเทศที่ผ่านมาได้ดำเนินตามการพัฒนากระแสหลักจนทำให้สมดุลระหว่างในเมืองและชุมชนมีความต่างกัน ทำให้เกิดกระแสการพัฒนาที่เปลี่ยนไป จะเห็นได้ว่า แนวคิดและยุทธศาสตร์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2546-2549) ที่ได้จัดทำขึ้นบนพื้นฐานของการกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในสังคมไทยโดยยึดเอา "คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา" การเสริมสร้างฐานรากของสังคมให้เข้มแข็งจึงเป็นหนึ่งใน 3 ยุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคน ครอบครัว ชุมชน และสังคมให้เป็นแกนหลักของสังคมไทยเพื่อให้สามารถสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจ และการยกระดับคุณภาพชีวิตให้คนไทยอยู่ดีมีสุขได้อย่างยั่งยืน ในการดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ดังกล่าว ได้ลำดับความสำคัญในการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนของประเทศขึ้น โดยกำหนดขึ้นเป็นวาระแห่งชาติที่มีความสำคัญ 4 เรื่องใหญ่ ๆ คือ

1. การแก้ไขปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้
2. การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ
3. การพัฒนาทุนทางสังคม
4. การพัฒนาที่ยั่งยืน

หนึ่งในวาระแห่งชาติในการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนของประเทศ คือ การพัฒนาทุนทางสังคม (social capital) ซึ่งเป็นปัจจัยที่ได้รับการให้ความสนใจในวงการของการพัฒนาทางเลือกและอาจจะกลายเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และเป็นทางเลือกใหม่ในการพัฒนาที่นอกเหนือจากการใช้ทุนตามความหมายดั้งเดิมเป็นหลัก (Traditional Capital)

จากผลการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดทำกรอบตัวชี้วัดทุนทางสังคมไทยของชวินทร์ ลีนะบรรจง และคณะ พบว่า ค่าเฉลี่ยของทุนทางสังคม ที่จำแนกตามภูมิภาคต่าง ๆ นั้น ภาคที่มีระดับทุนทางสังคมมากที่สุดได้แก่ ภาคเหนือ คิดเป็นร้อยละ 7.263 (ชวินทร์ ลีนะบรรจง และคณะ, 2547, น. 64) พื้นที่ในการศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่ในการศึกษาเพื่อให้สามารถตอบโจทย์คำถามและให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่กำหนดไว้ คือ เป็นพื้นที่มีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในชุมชนและก่อให้เกิดการพัฒนาทุนทางสังคมเดิมที่มีอยู่ให้เข้มแข็งและสามารถสร้างทุนทางสังคมเพิ่มขึ้นได้อีกในอนาคต อาทิเช่น กลุ่มแม่บ้าน หรือ กลุ่มอาชีพ เป็นต้น และ เป็นพื้นที่

ซึ่งมีผู้ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับหมู่บ้านที่สำคัญและสามารถให้ความร่วมมือในการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งก็เป็นเหตุผลของการเลือกหมู่บ้านห้วยต้นตุ้ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา เป็นพื้นที่สำหรับการศึกษาในครั้งนี้

ผู้ศึกษาเป็นคนจังหวัดพะเยาและก็มีญาติอาศัยอยู่ในหมู่บ้านห้วยต้นตุ้ม แม้ว่าผู้ศึกษาจะมิได้เติบโตในพื้นที่แต่ก็มีโอกาสเข้าพื้นที่บ่อยครั้งทำให้ผู้ศึกษามีความรู้จักและคุ้นเคยกับพื้นที่การศึกษาค่อนข้างมาก ผู้ศึกษาจึงเห็นว่าเป็นโอกาสที่ดีที่จะกลับเข้าไปศึกษาในพื้นที่ที่มีความรู้จักและคุ้นเคยเป็นทุนเดิมเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเชิงลึก

การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจึงจะเน้นหน่วยการศึกษาที่ กลุ่ม ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกลุ่มและเครือข่ายต่าง ๆ ที่มีภายในหมู่บ้าน ผลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้น่าจะทำให้เห็นทุนทางสังคมที่มีอยู่ดั้งเดิมและเห็นถึงพัฒนาการของการขยายตัวของทุนทางสังคมได้อย่างชัดเจน อีกทั้งผู้ศึกษายังมุ่งศึกษาประเด็นของการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงที่มีผลสืบเนื่องมาจากการมีทุนทางสังคมเดิมหรือทุนทางสังคมใหม่ที่พึ่งจะก่อตัวขึ้น

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มในหมู่บ้านห้วยต้นตุ้ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา

โจทย์ในการวิจัย

การพัฒนาทุนทางสังคมที่ได้แก่ การรวมกลุ่มของสมาชิกในหมู่บ้านห้วยต้นตุ้มเพื่อการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง จะมีแนวทางในการพัฒนาเป็นเช่นไร

ขอบเขตการศึกษา

1. ขอบเขตของเนื้อหาในการศึกษา

- การศึกษาจะครอบคลุมในเรื่องประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านห้วยต้นตุ้ม, วัดบุญชุม, โรงเรียนชุมชนบ้านห้วยลาน และ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อดั้งเดิมของหมู่บ้าน

- การศึกษาทุนทางสังคมของหมู่บ้านห้วยต้นตุ้ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา จะเน้นศึกษาเฉพาะเรื่องของกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านห้วยต้นตุ้ม

- การศึกษาวิถีเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านห้วยต้นตุ้ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา จะมุ่งศึกษา ผลที่เกิดจากการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มทำให้การดำรงชีวิตของสมาชิกกลุ่มดำเนินไปอย่างพอเพียงหรือไม่

2. <u>ขอบเขตของกลุ่มประชากรในการศึกษา</u>

ศึกษาเฉพาะสมาชิกที่เป็นกรรมการกลุ่ม หรือ แกนนำกลุ่ม / ประธานกลุ่มของหมู่บ้านห้วยต้นตุ้ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยาเท่านั้น ทั้งหมด 5 กลุ่มจำนวน 103 คน ดังนี้

1. กรรมการกลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านห้วยต้นตุ้ม
   แบ่งออกเป็น 5 หมู่ หมู่ละ 10 คน จำนวน 50 คน
2. กรรมการกลุ่มเกษตรกรทำไร่ห้วยลาน หมู่ 4 จำนวน 9 คน
3. กรรมการกลุ่มประดิษฐ์ดอกไม้ด้วยกระดาษ หมู่ 6 จำนวน 19 คน
4. กรรมการกลุ่มประดิษฐ์ดอกไม้ผ้าใยบัวและกระดาษญี่ปุ่น หมู่ 9 จำนวน 11 คน
5. กรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต หมู่ 13 จำนวน 14 คน

3. <u>ขอบเขตด้านพื้นที่ในการศึกษา</u>

พื้นที่การศึกษาคือ หมู่บ้านห้วยต้นตุ้ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ประกอบไปด้วย 5 หมู่ เท่านั้น ซึ่งได้แก่

หมู่ 4 บ้านห้วยต้นตุ้มเหนือ
หมู่ 6 บ้านห้วยต้นตุ้มใต้
หมู่ 9 บ้านห้วยต้นตุ้มน้ำขำ
หมู่ 13 บ้านห้วยต้นตุ้มกลาง
หมู่ 15 บ้านห้วยต้นตุ้มทรายทอง

นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

ทุนทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ของปัจเจกที่ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ส่งเสริมให้มีรายได้เพิ่มพูนขึ้น ในที่นี้ คือ การรวมกลุ่มภายในหมู่บ้าน ห้วยต้นตุ้ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา

การพัฒนาทุนทางสังคม หมายถึง การเพิ่มจำนวนสมาชิกกลุ่ม หรือ การเพิ่มกลุ่มภายในหมู่บ้าน ห้วยต้นตุ้ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา

การดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง พฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มภายในหมู่บ้านห้วยต้นตุ้ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ที่มีเรื่องของการออมเงิน, การประกอบอาชีพสุจริต, การไม่เบียดเบียนผู้อื่น, ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ และมีการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

1. เพื่อทราบการพัฒนาทุนทางสังคมภายในหมู่บ้านห้วยต้นตุ้ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา

2. เพื่อทราบการพัฒนาทุนทางสังคมที่ส่งผลให้เกิดการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงภายในหมู่บ้านห้วยต้นตุ้ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา